

Formovanie osobnosti žiaka na základe Čítanky zo slovenskej literatúry pre 6. ročník ZŠ s VJM¹

Patrik Šenkár

Opakujem: poďme k deťom! Podajme im z našej radosti, z nášho šťastia a slobody aspoň iskierku, ktorou zapálime detské dušičky k najčistejšej radosťi. Veď čo je bylinke úslnie, to je detskej duši radosť. Ňou rastie, zveľaďuje sa a zošľachťuje. A zošľachťovať detskú dušičku je najkrajší skutok, aký môžeme vykonať.“

(Ľudmila Podjavorinská)²

Nie náhodou sme začali svoj príspevok výrokom Ľudmily Podjavorinskej (1872–1951), ktorá sa pokladá za zakladateľku modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež. Bola to práve ona, ktorá sa vedome podujala formovať osobnosť dieťaťa. Osobnosť, ktorá sa mala stať lepšou a dokonalejšou. Preto všetok svoj elán i tvorivý intelekt dala do služieb tejto ušľachtilej myšlienky.

V ZŠ s VJM sa slovenčina vyučuje od prvej triedy. S výučbou literárnej zložky predmetu sa začína od piateho ročníka, keď tvorí jej integrálnu súčasť. Deti sa teda v týchto typoch škôl stretávajú „na každom kroku“ s dvojjazyčnosťou. Pomáha im to vo formovaní ich tvorivej osobnosti, vedie ich to k poznaniu iných (nielen jazykových, ale aj literárnych) vedomostí, zručností i návykov. Dvojjazyčnosť je teda pozitívna, veď „výskumy a skúsenosti ukazujú, že deti s dvojjazyčnosťou na vysokej úrovni nadobúdajú lepšie výsledky..., majú lepší všeobecný prehľad..., ich samostatná orientácia v probléme je výraznejšia, jazykový cit obozretnejší.“³

1 Tento príspevok priamo nadväzuje na články Literárna výchova na pozadí učebných osnov a čítaniek na 2. stupni ZŠ s VJM so špecifickým zreteľom na čítanku pre 9. ročník, ktorý bol publikovaný vo vedeckom časopise *Eruditio–Educatio* 2008/3, 41–54; Literárna výchova na 2. stupni ZŠ s VJM so špecifickým zreteľom na čítanku zo slovenskej literatúry pre 8. ročník, publikovaný tiež v *Eruditio–Educatio* 2009/1, 63–78, resp. Motivické premeny vo vyučovaní literárnej výchovy v 7. ročníku ZŠ s VJM (aj) na základe čítanky (*Eruditio–Educatio* 2009/2, 43–60).

2 Spomínaný úryvok je pôvodne: Podjavorinská, 1919, č. 104.

3 O tom bližšie pozri: Mandelíková, 2008, s. 87.

Vyučovacia hodina v základnej škole (aj) zo slovenčiny vychádza z učebných osnov. Úlohou vyučovania literatúry je teda podľa nich „rozvíjať, prehľbovať a upevňovať vyjadrovacie, čitateľské, percepčné a interpretačné schopnosti, poskytnúť žiakom základné znalosti diel slovenskej literatúry a základné literárnovedné poznatky.“⁴ Základným učivom v nižších ročníkoch (teda aj v šiestom ročníku ZŠ) je spoznávanie komunikatívnych prvkov v literárnych ukážkach, pozorovanie a estetické vnímanie umeleckého textu (počúvanie a čítanie s porozumením). V učebných osnovách je tiež prízvukovaná analýza textov z aspektu komunikácie, reprodukcia obsahu literárneho textu, dramatizácia, hodnotenie, neskôr charakteristika postáv, osvojenie hodnotiaceho postoja k literárnym ukážkam, utváranie návykov potrebných na čítanie slovenskej poézie a prózy. Usporiadanie učiva je v tomto ročníku žánrové a tematické; počet vyučovacích hodín je päť hodín týždenne, t. j. 165 hodín ročne.

Samotný výber literárnych ukážok je realizovaný s prihliadnutím, že žiaci spomínaného ročníka ešte nemajú rozvinutú schopnosť sústrediť sa dlhšiu dobu na určitú činnosť, schopnosť zovšeobecňovania, analýzy a syntézy, lebo ovládajú menšie množstvo teórie. Uvedené schopnosti sa postupne vytvárajú koncom šiesteho ročníka a v siedmom ročníku.

Cieľom vyučovania literárnej zložky predmetu v šiestom ročníku ZŠ s VJM je:

- nadobúdať schopnosť orientácie v umeleckom texte a primeraného rozboru jazykových a esteticko-výchovných hodnôt;
- získavať schopnosť využívať a aplikovať literárnoteoretické poznatky rozvíjajúce literárne vzdelávanie a estetický vkus;
- schopnosť reprodukovať obsah umeleckého textu opisným spôsobom a voľne ho interpretovať;
- vyzrávať dej vypočutej alebo prečítanej literárnej ukážky v časovej následnosti pomocou otázok alebo spoločne zostavenej osnovy (prípadne dokončiť začatý dej podľa vlastnej fantázie a opísať prostredie deja);
- zaujať vlastné stanovisko ku konaniu hrdinov (charakterizovať ich podľa činov, odôvodniť správnosť/nesprávnosť ich konania), vysloviť úsudok a poučenie.⁵

4 Jednotlivé zložky učebných osnov zo slovenskej literatúry pre ZŠ s VJM, ktoré sa týkajú aj šiesteho ročníka, sme spomenuli v príspevkoch, ktoré sme uviedli v poznámke č. 1. V texte spomínaného úryvku bližšie pozri: http://www.statpedu.sk/buxus/docs/Pedagogicke_dokumenty/Zakladne_skoly/Osnovy/UO_5-9r_ZS_slov_liter_vyuc_jaz_mad.pdf, s. 3.

5 Spomínané ciele vychádzajú z platných učebných osnov pre šiesty ročník ZŠ s VJM a sú upravené pre potreby tohto príspevku. Uvedené ciele porovnaj so zručnosťami, ktoré sú špecifické pre ostatné ročníky druhého stupňa ZŠ.

Ako z týchto cieľov vidíme, šiestak si už musí všímať najdôležitejšie atribúty literárneho textu (dej, postavy, prostredie) a ich vzájomné prepojenie. Nemôže sa však uspokojiť s mechanickým prístupom a holým konštatovaním faktov textu, ale musí pritom využiť aj vlastnú kreativitu a fantáziu (napr. pri dotvorení príbehu), dramatizáciu i rôzne iné tvorivé konkretizácie, ktoré sú spojené s literárnym textom. Tým sa adekvátne využíva (nielen v teórii, ale aj v praxi) tvorivo-humanistická výchova v literárnej zložke predmetu.

Čítanka zo slovenskej literatúry pre 6. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským má 112 strán.⁶ Samotné jadro knihy tvorí úvodné slovo autorov, v ktorom sa nadväzuje na učivo z piateho ročníka. Služí to kontinuite literárnej zložky predmetu a zdôrazňuje sa v nej radosť z čítania a možnosť dosiahnutia pekných zážitkov pomocou vybraných literárnych textov.

- 6 Spomínaná učebnica obsahuje konkretizáciu učiva, ktoré uvádzajú učebné osnovy. Ide v nej o nasledovné tematické celky (ich obsahové zameranie a úlohy prispôbujeme vyučovaciemu procesu v šiestom ročníku):

a. *Príbehy zo života detí* (s. 7–38)

Hrdinovia detských príbehov. Hodnotenie literárneho hrdinu na základe jeho vlastností a činov. Vplyv prostredia na vlastnosti, konanie a reč postáv. Zostavovanie osnovy príbehu. Reprodukcia životného príbehu hrdinu podľa osnovy. Dialógy – ich využívanie a pretváranie pri reprodukcii. Využívanie poznatkov o poviedke.

b. *Naša krásna domovina* (s. 39–58)

Krása prírody, láska k domovine a prírode v literatúre. Obrazy prírody, domoviny a života ľudí v umeleckej literatúre. Básnické prostriedky na vyjadrovanie obsahu: básnické obrazy, zdrobneniny, básnické prívlastky, zosobňovanie. Výber slov, slovných spojení, syntaktické usporiadanie viet pri rozprávaní príbehov a dianí v prírode. Stavba básne (verš, strofa), rytmus, rým, opakovanie. Vzťah hudby a poézie.

c. *Ľudové báje a povesti* (s. 59–84)

Upevňovanie a rozširovanie poznatkov o ľudovej slovesnosti z 5. ročníka.

Upevňovanie poznatkov o bájach a povestiach získaných na hodinách maďarskej literatúry. Téma a hrdinovia bájí – ich vlastnosti a činy, porovnanie s hrdinami rozprávok.

Téma povestí (historické udalosti, miestne povesti). Hrdinovia povestí – porovnanie s hrdinami rozprávok a bájí.

Postava kráľa Mateja v ľudových povestiach – porovnanie s maďarskými povestami. Postava Juraja Jánošíka v slovenských ľudových povestiach.

Spoločné a odlišné črty hrdinov v rozprávkach, bájach a povestiach.

Tematika slovenských ľudových piesní – porovnanie s maďarskými ľudovými piesňami. Stavba ľudových piesní: rým, rytmus, strofa, opakovanie hlások, slov, častí. Jazykové výrazové prostriedky ľudových piesní: obrazné pomenovanie, slovosled, prízvuk.

d. *Zaspievajme si* (s. 85–92)

Príležitostná výchova literatúrou. Beseda o individuálnom čítaní žiakov. Príprava a využitie návštevy filmového a divadelného predstavenia. Návšteva knižnice a literárnej výstavy. Vedenie čitateľského denníka – podľa jazykovej úrovne školy a žiakov. Básne odporúčané na memorovanie: Peter Bella-Horal: Rodná zem; Mária Rázusová-Martáková: Lastovičky; dve básne podľa vlastného výberu, resp. výberu pedagóga. Odporúčané mimočítankové čítanie: dve z uvedených kníh podľa vlastného výberu – Čarovné zrkadlo; Povesti a báje – výber; Rudo Moric: Z poľovníckej kapsy – výber; Mária Hašťová: Zo starej horárne. Učiteľ môže zostaviť pre žiakov aj iný rad primeraných a pre žiakov zaujímavých kníh na mimočítankové čítanie.

e. *Literárne hry pre poučenie a zábavu* (s. 93–100)

f. *Obrazová príloha* (s. 105–112)

V tejto časti čítanky sa žiaci oboznamujú s výberom jednotlivých malieb niektorých slovenských umelcov. O spomenutých tematických celkoch bližšie pozri: Bernáthová – Bogárová – Jávorková – Krpčiar, 2004.

Prvý tematický celok nesie názov **Príbehy zo života detí** a obsahuje desať úryvkov – literárnych textov od deviatich autorov. Tieto príbehy sú akýmsi zrkadlom života šiestakov, obsahujú veselé i smutné, dobrodružné i dojímavé diania z ich života. Je to kladné, lebo žiaci majú bližšie k svojim rovesníkom a tým sa im viac priblíži aj svet literatúry.

Prvá ukážka je zo zbierky poviedok nositeľa Ceny Fraňa Kráľa za rok 1982 Vincenta Šikulu (1936–2001) *Rozprávky a rozprávania* (1996) s názvom *Tisíckorunáčka*. Hneď v úvode sa autor prihovára šiestakom, keď hovorí o vrstovníčkach-priateľkách. Podáva ich typické vlastnosti (často sa hašterili, zakaždým sa rýchlo pomerili). Motív prekvapenia (nájdanie tisíckorunáčky) je impulz na hádku, ktorú symbolizuje zlé počasie (mraky); oproti udobreniu, ktoré značí dobré počasie (slnko). Humorné motívy usušenia (v potoku umyť) tisíckorunáčky je ďalším autorovým triumfom. Zdôraznená rovnosť dievčat má aj didaktický podtón, ktorý autor nadľahčuje objavením sa zvieraťa (psa). Myšlienky dievčat o rozdelení peniaza (usušiť ho na psej bude) sú komické a vyúsťujú až do tragikomickosti (vietor ho odviaľ preč). Príťažlivé sú aj preteky dievčat a psa s bankovkou v nose, keď dávajú príbehu sviežosť až dynamickosť. Na druhej strane autor kladne prizvukuje dôležitosť čestného konania a ľudskosti v príbehu, ktoré si musia žiaci uvedomiť.

Druhá ukážka je z rovnomenného románu Jozefa Repku (1940) s názvom *Nedoručená zásielka* (1977). Autor v nej opísal humorný príbeh zo života žiakov v škole. Traja chlapci po rokoch pátrajú po autorke dojímavého dievčenského denníka z čias prvej republiky: je to teda príbeh s detektívnou zápletkou. Z úryvku sa šiestaci dozvedia o pripravách na cyklistické preteky. Autor poukazuje na športovú výchovu žiakov (tréning brušných svalov, vyrovnaný krvný tlak a pod.), ktorý je sprevádzaný sviežim mudrovaním a kamarátskym tónom hlavných hrdinov (vyzeráš ako zvädnutá pivónia, nevydarené obdobie vyvoláva neuduhy, a pod.). Didaktický zámer autora (t. j. ako sa treba pripravovať na preteky v dobrej kondícii) je zrejmy v každom momente príbehu. Humorným simulovaním neschopnosti chlapcov sa stávajú chlapci sviežimi postavami, ktoré určite zaujmú šiestakov, a ktorí si musia uvedomiť, že so zdravím sa neoplatí hazardovať.

Tretia ukážka je z pera nositeľky Ceny Fraňa Kráľa za rok 1968 Márie Ďuríčkovej (1919–2004) s názvom *Náhodou je to prima*. Pôvodne vyšla v antológii prózy Jána Turana (1934) *Ako naozajstný chlap* (1974). Autorka ňou v roku 1972 vyhrala Literárnu súťaž vydavateľstva Mladé letá a redakcie časopisu *Slniečko*, ktorý sa týkal poviedky zo života detí. Šiestaci sa opäť ocitnú vďaka literárnemu textu v prostredí ich druhého domova – školy. Autorka hneď v úvode vtiahne svojich čitateľov do deja a podáva vtipné myšlienky hlavnej hrdinky (prečo je smola byť z veľkej rodiny). Využíva pritom efektívne „návnady“ (bonbóny a zákusky), aby presvedčila čitateľov o potrebe delenia si dobrôt medzi štyrmi súrodencami. Úsmevne podáva myšlienky dievčaťa, ktoré sú často až na hranici

reálnosti (napr. myšlienky o tom, o ktorého súrodenca by mohlo byť menej, a pod.). Postupne si však uvedomuje, že každý z nich je jedinečný aj napriek svojim niektorým nedostatkom – sú takmer ideálni súrodenci (pomáhajú mame, starajú sa navzájom i o menších, a pod.). Žiaci si takto majú uvedomiť dôležitosť spolupatričnosti v rámci rodiny. Svieže repliky z úst dievčatka pridávajú na komickosti (strašidlo v pyžame, „výťah“ v byte, a pod.), na druhej strane však „vážne“ veci (ako útek brata z nemocnice) pridávajú na reálnosti príbehu. I tu sa však objavuje vrúcny súrodenecký cit súdržnosti (privítanie bračeka). Autorka túto idylu „narúša“ príchodom uja so sanitkou pre chlapca: prízvukuje sa tu potreba a dôležitosť doliečiť sa. Emotívne lúčenie sa súrodencov (plač, ľútosť) vyvoláva v žiakoch pocit, že každý z nich sa môže dostať do podobnej situácie. K morálnemu ponaučeniu dospje aj hlavná hrdinka príbehu: treba si vážiť svojich súrodencov a mať ich rád napriek ich nedostatkom. Ak si to uvedomia aj šiestaci, tak „náhodou to bude prima“...

Z cyklu tzv. starootcovských poviedok pochádza aj ďalšia čítanková ukážka s názvom *Prvé hodinky* (pôvodne vyšli v Slovenskom týždenníku, 1905). Napísal ju Jozef Gregor-Tajovský (1874–1940) a evokoval v nej svoje detské roky strávené u starých rodičov z matkinej strany. Ide v nej o zobrazenie realistického ľudského rozmeru s využitím humoru, ktorý vyplýva z detskej optiky vnímania skutočnosti. Tajovský bol najstarší z desiatich detí, a tak sa dostal na výchovu k starým rodičom. Tu prežil detstvo a vytvoril si silné citové puto so starým otcom. Mladý Tajovský by veľmi chcel, aby mu kúpili hodinky, a tak mu starý otec sľúbil, že ak si aj on niečo prigazduje, tak na najbližšom radvanskom jarmoku mu pozrú hodinky. Opis pekného počasia tiež praje tomuto želaniu a dobrej nálahe. Stará mama je racionalistka (kúpiť treba kabát), oproti tomu starý otec je idealista (kúpiť treba hodinky). Priaznivé podmienky a nádeje mladého chlapca sa stratili, keď stará mama sa rozhodla ísť domov. V žiakoch to musí evokovať sympatie voči chlapcovi a jeho túžbe. Práve túto situáciu „zachránil“ starý otec tým, že išiel ku kolotočom. Vábivá cena (práve zlaté hodinky s retiazkou) ho priam prehovárala, aby zdolal murína. Jeho pýcha, že ešte má dosť síl ho zdolať a snahu sa s ním popasovať, je tiež opísaná humorne a vyvoláva zo strany čitateľa (aj) smiech. Ľudsky typické správanie sa starého otca (jeho trucovitosť, ale dobrosrdečnosť) privedú vnuka k vytúženým prvým hodinkám, ktoré boli pre oboch veľmi cenné. Pre starého otca preto, lebo vie „zvíťaziť“ nad murínom, a pre Jožka preto, lebo sa mu splnil sen. Aj samotné výrazové prostriedky (reč postáv) sú blízke ľudovej reči; podávajú obraz ich blízkosti jednoduchému ľudu. Žiaci si majú uvedomiť, že musia mať ciele vo svojom živote, bojovať za ne a vážiť si starých rodičov.

Piata ukážka s názvom *Malý peniaz v malej dlani* pôvodne vyšla nositeľke Ceny Fraňa Kráľa za rok 1978 Eleonóre Gašparovej (1925) v jej knižke *Ťažko je mustangovi* (1976). Hrdinom príbehu je jedenásťročný Roman, najstarší zo štyroch súrodencov. Rozpráva o svojom mladšom bratovi Martinovi, s ktorým

sa často hrávajú na mustanga: jeden je mustang a druhý jazdec na jeho chrbte. Je to téma blízka deťom (sú rovesníkmi hrdinov), veď ich reč, konania, starosti i radosti sú im podobné. Autorka stvárnila psychologické problémy detí v predpubertálnom veku, ktoré sú postavené na dobre odpozorovanom spôsobe detského vnímania sveta a na schopnosti drobnými detailmi zachytiť charakter postavy alebo podstatu problému. Tendencia chrániť dieťa pred drsnosťou reality sa prejavuje zjemňovaním životných problémov a harmonizáciou konfliktov. Autorka v úryvku tento kontrast vyjadrila stretnutím (dobrých – čistotných) bratov s (zlými – špinavými, drzými) chalanmi pri autobusovej zastávke. Práve tento fakt zatieňuje radosť zo zárobku vlastných peňazí. Dramatickosť situácie autorka okoreňuje expresívnymi slovami, ako napr. banditi, škriekať, zločinci, gangster, zlodeji, a pod. Príbeh sa však končí humorne (spravodlivé delenie peňazí) a potvrdzuje príslovie „koniec dobrý, všetko dobré“. Pre šiestakov je však vari najpodstatnejšie, aby si z príbehu uvedomili dôležitosť obrany mladších (slabší brat sa stará o mladšieho a chráni ho).

Šiesta ukážka tematického celku má názov *Najkrajšia známka*. Jej autorkou je nositeľka Ceny Fraňa Kráľa za rok 1979 Hana Zelinová (1914–2004) a pôvodne vyšla v jej knižke pre pokročilejších čitateľov *Otec, povedz pravdu* (1977). V tejto próze sa autorka zamerala na cit, sentiment a mravné problémy dobových mestských dievčat a chlapcov. Až príliš didaktická téma (napísanie slohu o tom, ako si uctili svoje mamy na Deň matiek) znie trochu účelovo. Začiatkový opis rodiny bez otca a až prílišné emotívne „podchytenie“ čitateľa podáva až idealistický obraz psychického života neúplnej rodiny (stiahnuté hrdlo, stisnuté a boľavé srdce, nutkanie na plač). Napriek skromným podmienkam autorka opisuje ich život ako celkom radostný (bez trestov a bez kriku). Vzájomná zodpovednosť a vrúcny ľudský cit v rodine (hoci neúplnej) majú slúžiť žiakom ako vzor pre ich vlastný život. Samostatnosť hlavného hrdinu je zdôraznená tým, že mama musí pracovať (často sa dohovárajú iba pomocou odkazov na stole). Pracovitosť a až nereálna snaha chlapca všelijako pomôcť mame a jeho dlhé zamýšľanie sa nad tým, čo napíše na úlohu je (azda) pre dnešné deti až priveľmi idealistické. Napriek tomu tento jednostranný didaktizmus autorka preklenula tým, že s humorom opísala chlapca medzi svojimi rovesníkmi. Konfrontácia bohatších rodín s jeho vlastnou rodinou ho naopak strhávajú naspäť do svojej neľahkej entity. A práve tieto deti sú v príbehu vykreslené ako zlé, lebo žalujú učiteľovi. Morálne ponaučenie si žiaci musia uvedomiť: nepozerať sa na vlastné blaho a dobro, ale pomáhať iným – to je úloha človeka. Vtedy si zaslúžia tú najkrajšiu známku – srdce ľudí, ktorí ich majú naozaj radi a s ktorými majú silné puto. Veď dávať sa dá nielen fyzicky, ale aj činmi a dobrou myslou.

V ďalšej časti čítanky sa nachádzajú dve ukážky z pera Nataše Tanskej (1929). Obe pochádzajú z jej knižky *Mama, urob iné ticho* (1976), v ktorej stvárnila vzťahy medzi členmi obyčajnej, harmonicky nažívajúcej rodiny. Každodenný život s bežnými situáciami jej poslužil ako možnosť z rozličných strán osvetliť

hodnotu úprimných ľudských vzťahov. V skúsenostiach, pocitoch a zážitkoch desaťročného rozprávača prízvukovala dôležitosť citového zázemia pre dieťa a takého vzťahu medzi rodičmi a deťmi, ktorý je založený na vzájomnom porozumení a tolerancii. Je to etická a citová výchova dieťaťa, ktorá je nadľahčená nevtieraným humorom v rôznych životných situáciách. Prvá ukážka nesie názov *Detektívne Vianoce*. Autorka v nej motivuje žiakov k zamysleniu (čo kúpiť rodine na Vianoce) a k tvorivosti. Zvolila si deťom blízky motív pátrania po darčekom, ktorý je gradovaný tým, že nikto nemá vhodný návrh, čo kúpiť. Vynaliezavosť chlapca (sám vymyslel, čo kúpi ako darček) môže byť vzorom pre šiestakov. Je to dôkaz jeho samostatnosti, z ktorého sa žiaci majú učiť. Autorka zdôrazňuje, že treba pozorovať iných, čo potrebujú a čím im urobíme radosť (cesta k dospelosti). Priamym, sviežim a nevtieravým tónom im radí: čo by mali a čo by nemali kúpiť ako darček. Do druhej ukážky s názvom *Mládeži prístupné* autorka vybrala tiež svieži motív (ako sa dostať na kovbojku neprístupnú mládeži). Humorné myšlienky chlapcov, ako prekabátiť uvádzačku, je veľmi pôsobivé, na druhej strane si však uvedomujú, že východisko z tejto zlej situácie je možné iba také, že budú vyzerat' staršie. Až komicky znie vystrojenie sa chlapcov: parochňa s lokňami, tmavé okuliare, čipková blúza, reťaz, texasky, rolák. Dodáva to na sviežosti príbehu, veď „účel svätí prostriedky“. Humorné sebareflexie chlapcov v kinosále sú opísané efektívne a pomáhajú žiakom vo vzbudení empatie voči nim; reč je tiež primeraná veku (stáli tam stuhnutí ako štolverky či kamenné súsošia). Efektívne znie aj opis bitky v sále s chlapcami z druhej triedy, ktorí sa ich oblečeniu vysmievali. Vtipné ukončenie príbehu (zmena programu v kine: nebola kovbojka, ale rozprávka) je spisovateľskou bravúrou, ktorá prekvapí aj skúsenejšieho čitateľa. Dôležité však je, aby si žiaci uvedomili, že v živote človek musí mať (hoci aj malé) ciele a bojovať za ne. To by mal byť didaktický efekt tohto príbehu.

Nasledujúca ukážka je z rovnomennej knižky poviedok nositeľky Ceny Fraňa Kráľa za rok 1970 Márie Jančovej (1908–2003) *Žofkine rozprávky* (1979). Tieto príbehy sú inšpirované fenoménom dobra a dobrých ľudí aj za nepriaznivých okolností. Práve takéto obdobie je aj čas vojny, keď samotná spisovateľka bola iba dievčaťom. Tieto jej niektoré postrehy opisuje v spomínanom úryvku. V úvode sa žiaci dozvedajú o nepriaznivých okolnostiach, ktoré autorka graduje opisom vonkajšej prírody (ustavičné sneženie), čo však dáva do kontrastu s teplotou rodinného domu (pokoj s jedličkou). Opis chudoby rodiny teda musí v žiakoch vyvolať empatiu (nemajú na ozdoby, cukríky). Nápad detí a ich tvorivosť je determinovaná práve týmito krutými podmienkami, ktoré v príbehu vyúsťia do súrodeneckého sprisahania za dobrú vec. Pracovitosť, húževnatosť a až idyllický obraz radosti z vianočného stromčeka dávajú šiestakom príklad toho, že sa musia tešiť, že žijú v mieri a v relatívnom blahobyte. Dary, ktoré dostávajú, majú

hodnotu iba vtedy, keď ich dávajú z dobrosrdečnosti. Deťmi dlho očakávané materinské rozprávanie príbehov z jej mladosti sú znakom rodinnej harmónie, ktorá je zdôraznená aj dojímavým opisom okolitého prostredia napriek vojne (prestretý stôl, zapálená lampa, krásne taniere a pod.).

Prvý tematický celok uzatvára báseň nositeľa Ceny Fraňa Kráľa za rok 1973 Miroslava Válka (1927–1991) *Kozmonauti*, ktorá vyšla v jeho básnickej zbierke *Do Tramtárie* (1970). Knižka je vyvrcholením Váľkovej tvorby pre deti. Je v nej do bravúrnosti dovedená autorova schopnosť vytvárať hru a skutočnosť. Humor vyplýva z nonsensu, z konfrontácie logického s alogickým, prirodzeného s neprirodzeným, a pritom vždy rešpektuje „vzájomný dohovor“ medzi vymýšľajúcim autorom a dieťaťom. Exotické a tajomné prostredie, dobrovoľnosť, hravosť a sviežosť básnických motívov je zrejmá už z prvého čítania básne. Autor pristupuje k šiestakom s obrazom ideálnej školy, v ktorej sa obedujú iba nanuky a neučia sa počty ani gramatika. Absurdnosť situácie (stará mama býva na Mesiaci, a pod.) vyvoláva v deťoch smiech a slúži na zblíženie ich fantázie s čítankovým textom (básňou). Básnik vyzýva žiakov, aby sa stali kozmonautmi a išli s ním na vlnách básne do ďalekých krajín.

Druhý tematický celok má názov **Naša krásna domovina**. Obsahuje desať ukážok (literárnych textov) od ôsmich autorov, ktoré sú zamerané na také príbehy, v ktorých sa prízvukuje rodný kraj a rodná zem.

Prvá ukážka je zo zbierky poviedok zo života (spomienok) starého horára Bohdana Müllera z Kysúc s názvom *Z poľovníckej kapsy* (1955). Napísal ju nositeľ Ceny Fraňa Kráľa za rok 1967 Rudo Moric (1921–1985) a šiestaci si v čítanke nájdú úryvok z tejto knižky s názvom *Akého priateľa mala stará mať*. Tematicky je toto dielo len zdanlivým záznamom poľovníckych príhod a zážitkov, v skutočnosti ide o umeleckú emocionálnu a poetickú projekciu prírodnej reality. Presvedčivosť rozprávania v nej vychádza z dlhodobej životnej skúsenosti človeka, z jeho schopnosti nielen poznať, ale aj ľudsky porozumieť všetkému tomu, čo sa v lese okolo neho odohráva. Jeho bohaté životné skúsenosti sú krásnym príkladom, ako človek a príroda patria k sebe. Príroda sa vie bohato odmeniť ľuďom, ktorí ju majú radi a ktorí sa o ňu starajú. Práve tento ľudský rozmer je taký, ktorý rozumie zákonom i tajomstvám prírody a dokáže prenikavo vidieť pod kožu i ľudským povahám. Ústredným motívom úryvku je čakanie na motýľa počas jesene. Toho času ešte mladý Bohdan si uvedomuje dôležitosť úcty voči (múdрым) starším a potrebu ochrany prírody. Autor dojímavým opisom čistej prírody a jej kolobehu poukazuje na potrebnú premenlivosť života. Ľudský faktor je tu prítomný vo vzťahu mladého chlapca a jeho starej mamy, ktorej náruč znamená domovinu: dá sa tu prežiť veľa šťastných okamihov aj pri zdanlivo všedných chvíľach (sledovanie motýľa). Vtedy sa vytvára potrebná harmónia a príjemné prostredie medzi človekom a prírodou. A práve preto sa musia usilovať aj žiaci, keď sú v blízkosti prírody.

Druhá ukážka je z knihy Ladislava Kuchtu (1927–1982) *Biely zvonček* (1980) s názvom *Ďateľ*. Je tu prítomná lyrická stránka prírody, ktorá sa dosahuje práve autorovým poetickým videním a prežívaním prírodného zážitku, ale i humornými dialógmi ľudí. V úryvku sa prízvukuje dôležitosť ochrany prírody. Šiestaci spoznajú časť práce lesníkov (značky na stromoch a ich dôležitosť pri výrube) a dôležitosť vtáctva v lese (ďateľ ako múdry „lekár“ lesov a jeho schopnosť identifikovať choré stromy). Spoločná cesta chlapca so starým otcom v lese je symbolom odovzdávania poznatkov staršieho človeka mladšiemu (pozorovanie prírody) priamo, kým žiaci sa to učia nepriamo. Musia pochopiť, že i neučený ďateľ vie byť múdrejší ako niektorí vzdelaní ľudia a treba mu veriť a dôverovať, veď dôkladnejšie pozná prírodu ako človek. Tak sa spojí príroda a človek za dobro spoločnej veci.

Tretia ukážka je z knihy nositeľky Ceny Fraňa Kráľa za rok 1983 Márie Haštovej (1922) *Zo starej horárne* (1955) s názvom *Lesinka*. Je to spomienka na detské roky autorky v rodine horára v Malých Karpatoch. Autorka sa v nich tematicky inšpirovala prírodou a rustikálnym detstvom citovo exponovanejšie a lyricky ozvláštnujúco. Drobné detské zážitky zo stretnutí s prírodným svetom a blízkymi ľuďmi v spojení s emotívnym rozmerom podala autorka i v spomínanom úryvku (srnka v rodine). V čitateľoch už hneď na začiatku vzbudí empatiu dojímavým opisom srnky. Je tu zdôraznená potreba starať sa o ranené zvieratá a dôležitosť domoviny pre každého ľudského či zvieracieho tvora. Opis zvykov srnky a jej rýchle zblíženie sa so zvieratkami v dome vyvoláva v čitateľoch dojem pohody. Na druhej strane však didakticky pôsobivo je opísaný potrebný odchod srnky do lona prírody, kde má svoje prirodzené miesto. V ďalšej časti úryvku sa hovorí o poľovačke, ktorá je opísaná citovo zafarbenými expresívnymi výrazmi (hongi búchali, psi brechali, výstrely duneli a pod.). Vyvoláva to desivú atmosféru, ktorá nepriamo evokuje v žiakoch pocit zbytočnosti a nezmyselnosti tejto akcie. Obraz ranenej srnky (práve *Lesinky*) evokuje potrebu pomôcť slabším. Prekábátenie poľovníkov za dobro veci tiež napomáha etickému rozmeru príbehu. Záchrana života srnky deťmi aj druhý raz je zvlášť pekný a dojímavý znak príbehu. Zobrazuje pekný spoločný vzťah človeka a prírody. Dokladuje to aj dôvera srnky k svojim záchrancom – deťom. Je potrebné, aby si žiaci uvedomili zmysel príslovia, že v núdzi poznáš priateľa.

Vo štvrtej časti tohto tematického celku je zaradená báseň *Lastovičky* od nositeľky Ceny Fraňa Kráľa in memoriam za rok 1965 Márie Rázusovej-Martákovovej (1905–1964) zo zbierky, ktorá bola výberom z jej tvorby s názvom *Jarné vtáča* (1980). Spisovateľka v nej slovami lastovičiek vyjadruje svoj vrúcny vzťah k rodnému kraju. Hovorí o jari, vábivej prírode a hlase domoviny, ktorá každého volá domov. Kontrastívne poukazuje na krásy Slovenska (domova) a na ďaleké kraje v diali, pri mori (cudzínu), ktorú dáva do súvislosti s ľudským šťastím. Človek je šťastný doma, kým v cudzine ho čaká len túžba po domove. Šiestaci si musia uvedomiť dôležitosť patriotizmu a poukázať na pravdivosť príslovia: všade dobre, doma najlepšie.

Je pravda, že človek vie v živote prekonávať veľké ťažkosti, no niekedy zažije aj chvíle šťastia. Piaty úryvok, ktorý je zo školského prostredia, nesie názov *Šaty malej Dominiky*. Napísal ju Ján Štiavnický (1937–1993), pôvodne vyšiel v rovnomennej zbierke sociálnych poviedok autora rozprávok z východného Slovenska, ktorý ním v roku vydania získal Cenu Mladých liet (1971). Úvodným motívom je tu tematizácia príchodu mladej učiteľky, ktorý je v úryvku opísaný veľmi efektne (prišla sediac na vozíku). Postupne si získava svoje okolie a aj sympatie žiakov. Zmena jej štýlu je opísaná aj v samotnom sujete (v škole sa deti už aj smiali a spievali). Je to znak príchodu novej doby. Nová učiteľka chcela a aj vedela pomôcť každému, chodila po domoch a dávala rady (použitie práčky, zbehla po lieky a pod.). Zaktivizovala dedinu a priniesla do jej života elán i nové nápady: veľkú slávnosť školákov v šatách. Dojímavý opis chudobného dievčatka v triede symbolizuje nerovné postavenie detí a ich rodiny v živote. Jej túžba po bábике značí skromnosť, z ktorej by si mali brať príklad všetky deti. Pomocou ľudskej učiteľky nakoniec vyhrá Dominika, ktorá dostane bábiku. Odkryjú sa pritom rôzne ľudské charaktery detí aj ich rodičov. Efektívny koniec pri odchode učiteľky a príchod dievčatka s jej vďačnou mamou na stanicu je dojímavým vyvrcholením príbehu. Spomienky učiteľky na jej vlastné kruté detstvo ju utvrdzujú v správnosti rozhodnutia o šatách: aj v bledých šatách môže niekto žiariť ako slnko. A práve toto posolstvo nesie daný čítankový text, ktorý musia identifikovať aj samotní šiestaci. Dôležité je im zdôrazniť, že cudzím perím sa nemožno chváliť.

Príklon Milana Rúfusa (1928–2009) k žánru modlitby a piesne, podoprený filozofiou životnej vyrovnanosti a pokory i návratnou spomienkou na domov a detstvo sú obsiahnuté v jeho básnických zbierkach *Modlitbičky* (1992) a *Nové modlitbičky* (1994). Pokračuje v nich rozhovor básnika s dieťaťom o veciach svetských i transcendentálnych. Dikciou modlitby prosí v mene detí o lásku, harmóniu, rodinné teplo a pokoj, ale aj o pevný filozoficko-etický základ života. V čítanke sa nachádzajú tri básničky z týchto zbierok. *Modlitba za rodičov* hovorí o dôležitosti úplnej rodiny a o bezpečnosti výchovy dieťaťa v nej. *Modlitba za starkú* zdôrazňuje potrebu starkinej časovej voľnosti venovať sa vnúčatám. Autor vyzýva Boha, aby ho vypočul a chránil túto nežnú osobu plnú kladných vlastností (vládnosť, pokojnosť, má čas, nič ju nevyruší, a pod.). Kládje ju ako vzor a prízvukuje jej určitú spätosť s nadpozemskou existenciou Matičky Božej. *Modlitba za Slovensko* je zamyslenie nad rodnou vlasťou (básnik ju prirovnáva k hviezde), ktorá predstavuje tiež jednu veľkú rodinu. Vyznáva k nej svoje kladné city a zdôrazňuje jej pradávnosť vo vzťahu k Stvoriteľovi. Vyslovuje svoje želanie, aby každý neustále chránil svoju – aj keď malú – domovinu, veď je to dar od predkov, ktorý si máme zachovať. Šiestakom sa musí prízvukovať daná skutočnosť a potreba lásky k domovine a k svojim koreňom.

Potreba lásky medzi ľuďmi je zdôraznená v úryvku nositeľa Ceny Fraňa Kráľa za rok 1980 Jána Navrátila (1935) s názvom *Vlci*. Pôvodne vyšla v autorovom románe *Lampáš malého plavčíka* (1980). Rozprávanie o zážitkoch šesťročného lodníkovho syna Marka na Dunaji počas druhej svetovej vojny má autobiografické pozadie, ktoré je však dôsledne objektivizované. Epizodám zo života lodníka nechýba rozmer dobrodružnej romantiky, predovšetkým ho však charakterizuje každodenná tvrdá práca. Plavba po rieke je pre hrdinu možnosťou spoznávať krajiny, ktorými prechádzajú, ale predovšetkým je to príležitosť pre rozprávača vypovedať o ľudských charakteroch, vzťahoch a hodnotách v pohnutej vojnovnej dobe. Surovosť vojny je vnímaná cez aspekt detského videnia sveta a je vyrovnávaná nadľahčujúcimi momentmi: tak dielo ako celok predstavuje autentickú evokáciu atmosféry vojnového detstva. Malému hrdinovi však chýbajú hry s rovesníkmi, šantenie, bezstarostnosť, avšak na druhej strane má viac životných skúseností a príbehov, ktoré ostatné deti nemôžu zažiť. V úryvku spomínaný idylický obraz (tiché a pokojné okolie) narúša príchod vlkov. Autor opisuje zvierací svet a poukazuje na potrebu fyzického i psychického zblíženia sa človeka so zvieraťom. Smelosť chlapca voči zvieraťám vzbudzuje empatiu, ktorá je však brzdená racionálnym rozmyšľaním dospelých. Zaujímavosťou pre dnešných žiakov je aj spomínané okolie, ale i múdrosť ľudí - lodníkov (napr. o pažravosti vlkov, a pod.).

Tematický celok, v ktorom sú úryvky týkajúce sa domoviny, uzatvára báseň *Rodná zem* zo zbierky *Piesne zďaleka*. Jeho autorom je Peter Bella-Horal (1842–1919), ktorý v nej hovorí o potrebe vlastenectva, a vyznáva sa zo svojich vrúcnych citov k Slovensku. Dojato poukazuje na prírodné bohatstvo (krásne hory a nebo, ligotavý a strieborný Váh, rozkošné doliny a roviny, a pod.), ktoré pomáha emotívnemu ladeniu celej skladby. Oči básnika nie sú teda len subjektívne, ale aj objektívne. Pútavý obsah básne má pomôcť žiakom na ceste k upevneniu ich podobných citov.

Tretí tematický celok s názvom **Ľudové báje a povesti** obsahuje dvanásť literárnych ukážok. Okrem poslednej z nich (*Tanec na polianke*) všetky sú výtvorom ľudu, tzn. nepoznáme ich konkrétneho autora. Šiestaci pomocou nich poznajú tradície, zvyky i obyčaje niektorých národov, poznajú časť histórie, pomocou ktorej môžu identifikovať aktuálnosť ponaučení z týchto bájí a povestí.

Prvá báj s názvom *Turčianske jazero* (pôvodne vyšla v knihe *Čarovné zrkadlo*, 1973) na základe prírodného motívu rozpráva o vzniku regiónu Turiec na strednom Slovensku. Pre žiakov bude určite zaujímavé dozvedieť sa, ako vnímali vznik mesta/dediny samotní obyvatelia. Čarovné motívy, postavy (panna v jazere) a ich kúzelná sila pridávajú na celkovej konotácii príbehu. Na druhej strane je však identifikovateľná snaha o vyváženosť skutočnosti a výmyslu.

O vzniku prírodného útvaru (skaly) podobnej dievčaťu s dieťaťom hovorí báj s názvom *Skamenená mladucha*, ktorá vyšla v totožnej zbierke bájok ako predchádzajúca. Zdôrazňuje sa v nej pre žiakov dôležitosť celoeurópsky známych motívov. Na ich pozadí sa vykresľuje život bohatého pána hradu a jeho syna. Je v nej identifikovateľný citový (láska) a sociálny (bohatý syn – chudobné dievča) motív. Vydedenie, ktoré napokon vyústi do odpustenia, je márne, veď veselica na zámku s inou (bohatou) devou len zdôrazňuje krutosť mocných pánov voči chudobe. Efektný motív sklamanej dievčiny s dieťaťom a jej zúfalý čin hodiť sa do priepasti pridáva na dramatickosti príbehu. Čarovný motív premeny dievčaťa a dieťaťka na skalú je znakom večnej snahy ľudí o lepší život a mementom nezmyselnosti nerovnosti medzi ľuďmi. Pre žiakov je potrebné, aby si uvedomovali nesprávnosť konania pána, ktorý zrušil svoju prísahu, veď dané slová sa majú vždy plniť.

O malom zelenom mužovi, ktorý žije vo vode i na suchu, neopatrných ľudí sťahuje pod vodu a ich duše drží uväznené vo svojom vodnom paláci, je báj s názvom *Vodník na Hrone*. Príbeh, ktorý napísal Jozef Branec (1882–1962) a vydal t. č. v rovnomennej knižke či neskôr v časopise *Slniečko* (1979), opisuje chudobnú vdovu Evu, ktorá je napriek ťažkému osudu pracovitá. Iracionálnosť je prítomná pri stretnutí človeka so zvieratom (žabou). Opis vodníka je pre žiakov efektný, veď samotný zjav i čarovná sila pridávajú na tajomnosti tohto tvora. Bohatstvo vo svete vodníka poukazuje na túžbu jednoduchého ľudu dostať sa k pánom (ligotavý palác, krištáľová posteľ, a pod.). Tajomnosť vodníkovho sveta je podopretá príkazom o nemožnosti obrátenia nádob, ktoré však Eva poruší. Ľudská nereseň a zvedavosť privedie túto ženu k tomu, aby teda svoj sľub porušila (viď. Pandorina skrinka). Dobro urobila, veď našla dušičky svojich dvoch dávnejšie utopených detí. Prevtelenie sa týchto duší do dvoch náhodných tiel však zveličuje nereálnosť tejto situácie spolu s faktom, že sa nakoniec stala rodina bohatou vďaka čarovnej zástere.

V ďalšom príbehu s názvom *Jánošíkova výzbroj* (zo zbierky *Čarovné zrkadlo*, 1973) sa žiaci oboznamujú s postavou Jánošíka, s jeho snahou rozdávať chudobným, jeho kladným vzťahom k ľudu a spôsobom zverbovania jeho družiny. Na základe rozprávkového motívu (víly a poklady) sa žiaci dostanú do sveta zbojníkov. Symbolika čísel (tri razy dupli) a jeho snaha získať čarovné veci (sekeru, košeľu, opasok) podopierajú jeho moc, silu a statočnosť. Pre žiakov je dôležité, aby si uvedomili potrebu boja v živote človeka a mali výdrž ísť za svojimi cieľmi.

Opis pánov (ako vykorisťovateľov ľudu) a chudobného sveta poddaných (ktorí museli dávať jedlo či pitie pánom na ich hostinu) je prítomný v ďalšej ľudovej povesti s názvom *Panská hostina* (z knihy *Čarovné zrkadlo*, 1973). Autor podáva ostrý kontrast v ich živote, t. j. život na panskom zámku a život pod zámkom. Bezuzdná zábava evokuje v žiakoch nezmyselnosť a iracionálnosť pánov,

ktorá je skazená len objavením sa Jánošíka a jeho družiny. Ich bezcharakternosť je kompenzovaná nezištnosťou zbojníkov, ktorí všetky zhabané dukáty a šperky dali poddaným. Preto si ich ľud vážil a zachoval ich pamiatku. A práve toto si musia šiestaci uvedomiť, že spravodlivosť a čestnosť sa vždy vypláca.

Podobne ako Jánošík aj kráľ Matej patrí k obľúbeným hrdinom ľudových povestí a rozprávok. V predstavách ľudu vystupoval tento kráľ ako spravodlivý a múdry vládca. Chodil preoblečený za obyčajného človeka medzi ľuďmi, aby poznal ich život a zmýšľanie. Práve tento motív je využitý v povesti *Matej kráľ a bača*, ktorý vyšiel v diele M. J. Húska a Jána Poliak (1929–1977) *Slovenské povesti* (1979). Pohostinnosť a životná múdrosť jednoduchého slovenského človeka (baču) na muránskom salaši prekvapil aj samotného vládcu. Táto múdrosť, vypestovaná ťažkým životom, je podopretá aj figliarstvom a vtipnosťou baču. Je tu teda zdôraznená snaha jednoduchého človeka vynájsť sa v živote a (zo strany kráľa) byť spravodlivý. A práve tieto cnosti si majú uvedomiť aj šiestaci.

Prízvukovanie historickosti a pravdivosti je prítomné v ľudovej povesti *O pravde* (z knihy Čarovné zrkadlo, 1973). Ide v nej o stretnutie bohatého (kráľ) a chudobného (žobrák) sveta. Ťahanice medzi ľuďmi poukazujú na ich chamtivosť, ktorá vyústi až do súdu na radnici. Múdre rozhodnutie súdu sa zapáči panovníkovi a je z hľadiska čitateľa tiež veľmi efektívne. Trojstupňová gradácia napomáha sujetu, ktorý vyúsťuje do morálneho ponaučenia žiakov: keď sa žobrák na koňa dostane, ten na ňom zarajtuje.

Ľudová povesť s názvom *Červený kameň*, ktorú pôvodne vydal Ľudovít Janota (1888–1968) v roku 1935 a neskôr v knihe *Slovenské hrady* (1975), hovorí o príbehu, ktorý sa k tomuto hradu viaže: pri začatí stavby víly prenášali v noci pripravené stavebné kamene na iné miesto. Múdrosť sa v príbehu zdôrazňuje nielen pri starších (sediacich okolo stola), ale najmä mladších. Nerozhodnosť a nejednotnosť ich rozhodnutia je protipólom toho, že nijakí duchovia neexistujú (realistický motív). Symbol dňa (priameho, reálneho) je kompenzovaný nocou (plnou tajomstiev, konotácií). Žiaci tento fakt môžu identifikovať aj vďaka použitým jazykovým prostriedkom (čierne rúcho, čierňavy oblakov, tajomná hustá tma, červenkasté plamienky, a pod.). Fantastický motív (víly vedeli preniesť ťažké kamene) je v protiváhe tomu, že rada starších si priznala chybu, keď neverila vílam. Zasahovanie víl do pozemského konania ľudí svedčí o snahe byť v dobrom s každým tvorom, ktorý si musia zapamätať aj šiestaci.

Ľudová povesť o vzniku nejakého osídlenia je pre žiakov veľmi príťažlivá. Malý historický exkurz do doby starobylého rodu a panovania Gejzu podáva príbeh s názvom *Ako vznikol Hronský Beňadik*, ktorý napísal Jozef Melicher (1929–2008) a knižne vydal spolu s inými pod názvom *Tekovské povesti* (1989). Efektívny opis prírody je v ňom vyjadrený na pozadí konkrétnych geografických miest (Hron, Slovenská brána, Zvolenský les a pod.). Tým sa zdôrazňuje „pravdivosť“ príbehu: stretnutie dvoch bratov (pustovníka a bojovníka) a dôležitosť ich vzťahu. Vzájomné odpúšťanie si hriechov z minulosti je mravným posolstvom,

ktoré si musia uvedomiť aj šiestaci. Pracovitosť mníchov a fantazijná obrazotvornosť ľudu sa prízvukuje aj rozprávkovými prvkami (magické číslo trinásť: kláštor s trinástimi vežami, chrám s trinástimi oltármi, trinásť benediktínskych mníchov, dokončená stavba po trinástich rokoch, trinásť farností, a pod.).

Rozvrstvenosť (dobrí i zlí, veselí i mrzutí ľudia) a pracovitosť spoločnosti je opísaná v povesti *Čáky Laci-báčiho slama* (zo spomínanej knihy Jozefa Meliche- ra). Boj proti Turkom a spolupatričnosť Slovákov a Maďarov je tu vyjadrená tajomnou osobou Ladislava Čákyho. Ten si pomohol svojou šikovnosťou a múdrosťou, a tak prekabátil hajdúchov. Jeho statočnosť sa dostala aj do príslovia (*Toto nie je Čákyho slama!*), ktoré značí, že chcú niekoho vyhrešiť za to, že berie, čo mu nepatrí. Na toto múdre príslovie je potrebné upriamiť aj pozornosť šiestakov.

Zdôraznenie pravdivosti a historicity („to skutočne tak bývalo“) je príznačné pre začiatok povesti s názvom *Ako vznikla kačacia studňa*. Hovorí o vodníkovi a jeho pokojnom živote dovtedy, kým ho nevyprovokovali chlapci. Bezočivosť týchto šarvancov je gradovaná dovtedy, kým ich vodník nezačaroval na skaly aj so svojimi kačicami. Dnes táto fontána je v Bratislave na Šafárikovom námestí. Šiestaci si musia uvedomiť, že nikoho nemôžu provokovať a ku každému sa musia správať slušne a úctivo.

Tematický celok uzatvára umelá povesť Márie Rázusovej-Martákovej (1905–1964) *Tanec na polianke*, ktorá pôvodne vyšla v jej knižke *Junácka pasovačka* (1969). Hovorí o Jánošíkovi a troch tancujúcich veselých vílach. Efektívnym úvodom („tichá je hora i mesiac“) autorka zaujme čitateľov a opisom krásy víl tento obdiv ďalej graduje. Rozprávkový motív je vyjadrený premenou Jánošíka na vtáka, ktorý symbolizuje slobodu. Objavenie sa sovy prináša tajomnú atmosféru, ale bystrosť a šikovnosť Jánošíka premôže temné sily. Dary od víl sú v prenesenom význame dary od vďačných ľudí svojmu hrdinovi. Jánošík teda obstál v skúške a to by si mali ctíť na ňom aj šiestaci.

Štvrtý tematický celok nesie názov **Zaspievajme si**. Ako už samotný názov predurčuje, obsahuje šesť slovenských ľudových piesní spolu s ich notovými zápsmi (*Po valašsky od zeme; Anička mlynárova; U susedov, tam je topol; Limbora, limbora; Močila konope; Vstávajújte, pastieri*). Šiestaci sa z nich dozvedajú o živote valachov a ich zvykoch hrať na gajdách, o zachovaní ľudovej kultúry (piesne, výšivky, tance, rezbárstvo, keramika, a pod.), o peknom obraze slovenskej prírody či o vianočných obyčajach a koledách. Je to pre nich užitočné, lebo medzipredmetovým spojením literárnej a hudobnej zložky sa dozvedajú aj o zvyklostiach iného národa (Slovákov) a tým sa ich obzor rozšíri.

Piaty tematický celok má názov **Literárne hry pre poučenie a zábavu**. Obsahuje tajničky, rébusy, hru na slová a také tvorivé úlohy, ktoré poukazujú deťom na to, že literatúra je aj zábavná. Pomocou hier (Ilustrované piesne, Tajomná škatulka, Veterná ružica) sa dozvedajú o literárnych dielach, hravou formou

môžu objaviť literárne pojmy, ale môžu sa zahrať aj kalambúry, pomiešať príslovia či zahrať telefónny rozhovor (dramatizácia). Všetky tieto hry slúžia na rozvíjanie ich literárnych schopností.

Siedmy tematický celok, ktorý uzatvára celú čítanku, je vlastne kapitola s názvom **Obrazová príloha**. Jej obsah tvorí sedem umeleckých diel, ktoré sú nevšednými výtvormi významných slovenských maliarov (na ich didaktickú hodnotu sme poukázali pri analýze čítaniek vyšších ročníkov ZŠ): olejomalby *Petra Matejku* (1913–1972) *Čítajúca* (1943), *Dominika Škuteckého* (1849–1921) *Trh v Banskej Bystrici* (1889), *Ľudovíta Fullu* (1902–1980) *Jánošík na bielom koni* (1948), kombinovanou technikou vytvorený obraz *Alexeja Vojtáška* (1952) *Paralelné svety (Mars)* – 2003, ilustrácie *Vladimíra Machaja* (1929) a *Márie Želibskej* (1913–1992) z knihy *Slnečný prsteň* (1976) a *Miroslava Cipára* (1935) z knihy *Márie Ďuríčkovej* (1919–2004) *Dunajská kráľovná* (1976).

Na záver môžeme vysloviť myšlienku, že spomínaná čítanka obsahuje mimoriadne podnetné úryvky z literárnych diel, ktoré priam nútia žiakov zamyslieť sa, dotvárať príbeh, a tým sa zaujímať o slovenskú literatúru. Pomocou toho sa obohacuje ich vnútorný svet, ktorý tak dostáva širší (ľudskejší, etickejší, morálnejší) rozmer, veď „*Literatúra má zmysel len vtedy, keď berie ľudí a spolu s nimi hľadá vytrvalo pravdu; keď pomáha šíriť a zachovávať dobro, ako aj pestovať zmysel pre krásu.*“ (Peter Jaroš)

Literatúra

Bernáthová, Alžbeta – Bogárová, Julianna – Jávorková, Alžbeta – Krpčiar, Ján 2004: *Čítanka zo slovenskej literatúry pre 6. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským*. Bratislava: OG – Vydavateľstvo Poľana.

Kol. autorov 2005: *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Mandelíková, Lenka 2008: *Komunikácia a dvojjazyčnosť*. In: *Kultúra a súčasnosť* 6. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Podjavorinská, Ľudmila 1919: *Podme k deťom!* Martin: Národné noviny.

Internetové zdroje

http://www.bibiana.sk/ibby_trojruza.html (zoznam nositeľov Ceny Fraňa Kráľa, resp. Ceny Trojruža)

Učebné osnovy pre 5. - 9. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským – Slovenský jazyk a literatúra. Schválilo MŠ SR dňa 22. 5. 1997 pod číslom 2594/1197–154 s platnosťou od 1. 9. 1997 -

http://www.statpedu.sk/buxus/docs//Pedagogicke_dokumenty/Zakladne_skoly/Osnovy/UO_5-9r_ZS_slov_liter_vyuc_jaz_mad.pdf

A tanuló személyiségének formálása a magyar tannyelvű alapiskolák 6. évfolyamában használatos szlovák irodalmi olvasókönyv alapján (Összefoglalás)

A tanulmány a szlovák nyelv és irodalom, mint tantárgy tanítási sajátosságaival foglalkozik, valamint a kétnyelvűség hatékony szerepét hangsúlyozza a tanuló személyiségének fejlődésében. Felsorolja, s röviden jellemzi azokat a célokat, amelyek ezen tantárgy irodalmi részében a magyar tannyelvű alapiskolák hatodik osztályában jellemzőek. Rámutat az ezen évfolyamban használt irodalmi olvasókönyv hatékonyságára, bemutatja továbbá az egyes tematikus részeit, valamint rövid anotációs formában interpretálja az adott tankönyvi részeket annak függvényében, hogyan lehet(ne) őket felhasználni az egyes (konkrét) tanítási órákon.

Formierung der Schülerpersönlichkeit am Beispiel des Lesebuchs für die Literatur in der 6. Klasse der ungarischsprachigen Grundschulen (Zusammenfassung)

Im Beitrag werden einige Besonderheiten des Faches Slowakische Sprache und Literatur und ihrer didaktischen Handhabung im Unterrichtsprozess behandelt, wobei die bestimmende Rolle der Zweisprachigkeit in der Entfaltung der Schülerpersönlichkeit hervorgehoben wird. Die charakteristischen Zielsetzungen des literarischen Teils des Faches für die sechste Klasse werden aufgezählt und kurz charakterisiert. Verwiesen wird auf die Wirksamkeit des in dieser Klasse verwendeten Lehrwerks. Einzelne thematische Teile werden vorgestellt, die in kurzen Annotationsformen in Bezug auf ihre Anwendungsmöglichkeiten in konkreten Lehrsituationen interpretiert werden.